

шалися у системі, яка нічого не обіцяла їм у довгостроковій перспективі. Хоча більшість українців, можливо, почувалася безсилями, кількісно вони більшістю у цій системі. У 1943р. у сільських німецьких відділах поліції та на комісарських аванпостах працювало 18 400 українців. Щонайменше 2000 перебувало на посаді сільсько-го старости. Сотні було прийнято на роботу на різні адміністративні посади у містах Житомир та Вінниця [12, с. 133]. Але те, що німці програвали у кількості, компенсувалося їхньою владою, яка була потужною сумішшю зарозумілості, терору та насилля.

1. Вінницькі вісті. (Вінниця). – 1942. – 1 березня. 2. Голос Волині. (Житомир). – 1941. – 14 грудня. 3. Голос Волині. (Житомир). – 1942. – 12 листопада. 4. Голос Волині. (Житомир). – 1943. – 9 вересня. 5. Гончаренко О. Міські управи в системі окупаційного апарату влади райхскомісаріату "Україна": організаційна структура та проблеми компетенції (1941 – 1944 рр.) // Сторінки воєнної історії України. Зб. наук. статей. – 2010. – №13. – С. 137 – 153.; Його ж. Німецькі поліцейські органи на теренах райхскомісаріату "Україна": проблеми організаційної структури та службової компетенції (1941 – 1944 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.

Серія Історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 1. – С. 136-140. 6. Державний архів Житомирської області. – Ф. Р – 1440С. – Оп. 1. – Спр. 3. 7. Єржабова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті "Україна" (1941 – 1944) у світлі німецьких документів / Бланка Єржабова. – К.: Наукова думка, 2008. 8. Коваль М. В. Історія пам'ятає. (Кривавий шлях фашистів на Україні). – К.: Видавництво політичної літератури України, 1965.; Його ж. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.). – К.: Альтернативи, 1999. 9. Козятинська газета. (Ружин). – 1943. – 28 серпня. 10. Коростишівські вісті (Коростишів). – 1943. – 28 серпня. 11. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. 12. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / Пер. з англ. С. Коломійця, Е. Ровного, – К.: Зовнішторгвидав України, 2010. – 368 с. 13. Лисенко О., Нестеренко В. Окупаційний режим на Україні у 1941 – 1943 рр.: адміністративний аспект // Архіви окупації. 1941 – 1944 / Держ. Ком. Архівів України; упоряд. Н. Маковська. – К., 2006. – С. 762 – 769. 14. Рекотов П. Адміністративний, судовий та поліцейський апарат райхскомісаріату "Україна" (1941 – 1944 рр.) // Нова політика. – 1997. – №3. – С. 51-56.; Його ж. Органи управління на окупованій території України (1941 – 1944) // УІЖ. – 1997. – №3. – С.90 – 101. 15. Українська дійсність. (Берлін). – 1942. – 10 листопада. 16. Українська дійсність. (Берлін). – 1943. – 5 квітня. 17. Шайкан В.О., Шайкан В.О. Соціально – політичні та економічні причини виникнення колабораціонізму на теренах райхскомісаріату "Україна та військової зони в роки Другої світової війни. – Кривий Ріг, Мінерал, 2004.

Надійшла до редколегії 17.03.11

О. Глушан, асп.

УЧАСТЬ С.В. БОРОДАЄВСЬКОГО В РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1920 рр.

У статті висвітлюється участь українського вченого і громадсько-політичного діяча С.В. Бородаєвського у державотворчих процесах в Україні під час революційних подій 1917-1920 рр. Проаналізовано його роль в налагодженні зовнішньоторговельних зв'язків Української Держави П.П. Скоропадського та зносин Української Народної Республіки доби Директорії з державами Антанти.

In the article the participation of the Ukrainian scientific and political figure S.V. Borodaevsky in the processes of the construction of the state in Ukraine during the revolutionary events of 1917-1920 is covered. His role in the adjustment of the foreign trade connections of the Ukrainian State of P.P. Skoropadsky and the relations of the Ukrainian People's Republic of the Directory with the states Antanta is analyzed.

Кардинальні зміни в державотворчій, економічній, політичній, духовній сферах буття українського народу під час національно-демократичної революції 1917-1920 рр. в значній мірі були зумовлені діяльністю визначних його представників – державних, громадсько-політичних, військових діячів, науковців, що взяли безпосередню участь у революційних подіях у якості керівників Української Народної Республіки (УНР) доби Центральної Ради та Директорії, Української Держави гетьмана П.П. Скоропадського, Західно-Української Народної Республіки, працівників їх державних апаратів, військовослужбовців обох українських армій тощо. Долучився до розбудови української державності у 1917-1920 рр. й Сергій Васильович Бородаєвський (1870-1942) – український вчений, громадський, державний діяч, що обіймав високі посади в урядах Гетьманату й Директорії УНР.

У незначній за обсягом історіографії, присвяченій С.В. Бородаєвському, не приділялося належної уваги цьому періоду його життєдіяльності. У стислих біографічних довідках, що з'явилися невдовзі після смерті діяча [22, с. 3; 27, с. 6], лише згадувався факт перебування С.В. Бородаєвського на посаді заступника міністра торгівлі і промисловості Української Держави П.П. Скоропадського. Таку ж загальну інформацію про його співпрацю в уряді Гетьманату зустрічаємо у довідках І.І. Витановича – дослідника з української діаспори, де тільки й вивчалися життєвий шлях і наукова спадщина С.В. Бородаєвського у період з 20-х до кінця 80-х років ХХ ст. [6, с. 162; 8, с. 114-115]. Зі здобуттям Україною незалежності триває процес поступового повернення імені вченого з вимушеного забуття: до вітчизняних енциклопедичних видань внесено біографічні довідки про нього [4, с. 351; 5, с. 358], з'явилися роботи, присвячені різним аспектам життєдіяльності та наукового доробку вченого [2; 9; 12], опубліковані окремі доку-

менти про С.В. Бородаєвського з зарубіжних і вітчизняних центральних та місцевих архівосховищ [10; 13], виданий короткий біобібліографічний покажчик його робіт [7]. Однак і досі питання перебування С.В. Бородаєвського у 1918-1919 рр. в Україні і його участі в державотворчих процесах у цей період не були предметом спеціальних досліджень. З огляду на це, у даній роботі авторка ставить своїм завданням відтворити хронологію та географію перебування С.В. Бородаєвського на Батьківщині у цей період, висвітлити його участь в урядових структурах Української Держави П.П. Скоропадського й УНР доби Директорії, з'ясувати конкретний внесок діяча в розбудову цих державних утворень.

Від Лютневої революції до жовтня 1917 р. С.В. Бородаєвський продовжував співпрацювати з офіційною владою: консультував Тимчасовий уряд з питань кооперативного законодавства та діяльності банківської системи, брав участь у роботі міжпартійної Ліги аграрних реформ [29]. Після більшовицького перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. він залишив державну службу і був обраний на посаду голови Всеросійської ради з'їздів діячів середньої та дрібної промисловості і торгівлі [1, арк. 1].

Політична нестабільність, подальше розгортання революційної боротьби, загроза переслідувань, що мали місце після захоплення влади більшовиками, зумовили виїзд з Петрограду значної частини колишніх урядовців і державних діячів Російської імперії. Вони направлялися у віддалені на той час від зон бойових дій та центрів революційних катаклізмів регіони країни, зокрема на південь України. 1918 р. повернувся в Україну і С.В. Бородаєвський: за одними свідченнями, він перебрався до Криму, де співробітничав з місцевими кооперативними структурами [29], за іншими – до Одеси [27, с. 6]. В Одесі відбулося його знайомство з

С.М. Гутником – головою Одеського біржового комітету, майбутнім міністром торгівлі і промисловості Української Держави. Саме за поданням останнього 6 вересня 1918 р. Рада міністрів Гетьманату ухвалила запровадити другу посаду товариша (заступника) міністра торгівлі і промисловості [18, арк. 236 зв.], на яку був призначений С.В. Бородаєвський [24, с. 1].

У рамках Міністерства торгівлі і промисловості С.В. Бородаєвський опікувався переважно внутрішньо-та зовнішньоторговельною діяльністю Української Держави. Вироблення й реалізація чіткої концепції зовнішньоекономічної політики становили одне з першочергових завдань Гетьманату, якому дісталися у спадок складні проблеми розрахунку з країнами Четвертого союзу за надану Україні воєнну допомогу. Основними засобами захисту зруйнованої української економіки від зовнішньоекономічної експансії були: обмеження масового експорту з України товарів і сировини військовими та економічними організаціями Центральних держав; визначення тарифів і сприяння діяльності митниць; створення закупівельних організацій; підготовка й підписання торгових договорів з сусідніми державами. Більшість з них була закріплена у спеціальному "Законі про надання Міністрові Торгу і Промисловості особливих прав по регулюванню зовнішнього товарообміну" від 13 серпня 1918 р. С.В. Бородаєвський брав активну участь у розробці та здійсненні цих заходів. Зокрема, він очолив сформовану у вересні при Міністерстві торгівлі і промисловості, відповідно до положень вищезгаданого закону, Міжвідомчу комісію з розгляду конкретних справ про товарообмін [30, с. 2].

Активну участь брав діяч і у підготовці та укладанні низки важливих економічних угод Української Держави. Першим договором, над розробкою якого працював С.В. Бородаєвський, став економічний договір між Україною і Центральними державами від 10 вересня 1918 р. Особливо діяльною була його участь у підготовці угод про упорядкування комунікацій (дорожніх зносин) і транспортування товарів між Україною та Центральними державами, що й були підписані ним від імені Української Держави 18 і 9 вересня відповідно [26, арк. 46-48 зв.]. В якому обсязі були реалізовані постанови цього договору, точних даних немає. Відомо, однак, що при нагоді українські урядовці намагалися обмежити вивіз збіжжя, харчових продуктів, худоби, промислової сировини до Центральних держав. Так, після поразки Німеччини й Австро-Угорщини у Першій світовій війні чиновники Департаменту зовнішньої торгівлі з відома С.В. Бородаєвського саботували експортну діяльність німецької "Централі з закупки сировини", затримуючи видачу реєстраційних свідоцтв і намагаючись зберегти сировину в країні до з'ясування становища Центральних держав [3, с. 199].

У 1918 р. важливий предмет українського імпорту становив папір. Значний інтерес у справі продажу в Україну паперу виявляла Фінляндія. 30 вересня 1918 р. С.В. Бородаєвський та Г. Гуммерус, повірений у справах Фінляндії при українському уряді, підписали "цукрово-паперову" угоду, за умовами якої, до кінця 1918 р. "Товариство фінських паперових заводів" могло продати Україні від 600 тис. до 1 млн пудів паперу, а Україна зобов'язувалася поставити до Фінляндії цукровий пісок по 100 крб за пуд у розрахунку: пуд цукру за кожні чотири пуди паперу. Загальна сума угоди досягла 30 млн фінських марок [21, с. 208]. Оцінюючи її, Г. Гуммерус зазначив, "що за тих умов, як виходити з принципу взаємовигоди, результат переговорів був найкращим з можливих" [14, с. 77].

Поразка Центральних держав у Першій світовій війні поставила на порядок денний зовнішньополітичної діяльності Української Держави налагодження відносин з країнами Антанти. Український уряд вирішив, що краще це зробити через Румунію, де перебували представники зазначеного блоку. Як згадував міністр закордонних справ Д.І. Дорошенко, лише необхідність встановлення контактів з державами Антанти переконала Раду міністрів, незважаючи на невирішеність "бессарабського питання", активізувати торговельні, а відтак – і дипломатичні, зносини з Румунією [15, с. 297]. Восени у Києві велися переговори румунської делегації на чолі з заступником міністра закордонних справ Концеску та спеціальної української комісії, у складі якої працював С.В. Бородаєвський, щодо укладення двосторонньої торговельної угоди. 26 жовтня 1918 р. така угода була підписана [16, с. 143-144].

Фактично в останні дні існування Гетьманату, 5 грудня 1918 р., у Києві було укладено повномасштабний українсько-грузинський двосторонній договір. З української сторони документ підписав С.В. Бородаєвський, з грузинської – голова дипломатичної місії Грузії в Україні В.В. Тевзая [16, с. 318-320]. Договір регулював питання загальних прав громадян однієї держави на території іншої, консульських зносин, організації двосторонньої торгівлі, мореплавства, транзиту та створення змішаної комісії для розробки питання про мита і можливий митний союз.

Під час перебування на посаді заступника міністра С.В. Бородаєвський підписав від імені міністра торгівлі і промисловості два закони: "Про встановлення нових тимчасових штатів місцевих пробірних установ" [31, с. 1] та "Про зміну діючих Законів про міри й вагу і встановлення нових тимчасових штатів місцевих Повірочних палаток" [32, с. 1] – обидва від 19 жовтня 1918 р. До його посадових обов'язків також входила участь в засіданнях Малої ради міністрів: з 23 вересня до 13 грудня 1918 р. С.В. Бородаєвський був присутній на 19 (з 25) засіданнях [19]. Від 11 жовтня 1918 р. він брав участь і у засіданнях Ради Державного банку, до якої входив у якості представника Міністерства торгівлі і промисловості [11, с. 153].

Вагомою складовою розбудови української державності у 1917-1920 рр. було також створення власної, організаційно незалежної від російських центрів, кооперативної системи. С.В. Бородаєвський, що не полишав цікавитися кооперативною справою, всіляко сприяв якнайшвидшій реалізації цього завдання. 11 вересня 1918 р. він взяв участь у роботі кооперативної наради при Міністерстві земельних справ, що мала на меті з'ясувати взаємовідносини між центральними кооперативними установами і різними урядовими інституціями й відомствами, що опікувалися кооперацією, та розмежувати сфери їх діяльності [17, арк. 1]. Обговорюючи питання кооперативного законодавства, С.В. Бородаєвський відстоював ідею створення єдиного урядового органу, поповненого представниками кооперативних установ, що після попереднього узгодження з Центральним українським кооперативним комітетом (ЦУКК) переводив би кооперативні законопроекти в життя [17, арк. 3]. Таким органом стала створена 2 грудня 1918 р. за його підтримки й ініціативи Кооперативна рада при Міністерстві торгівлі і промисловості, що регулювала співпрацю між органами державної адміністрації та кооперативними організаціями [8, с. 211]. А під час розгляду питання про порядок кредитування кооперативів Державним банком С.В. Бородаєвський наполягав дозволити здійснювати його не лише через союзи, а й безпосередньо – для тих кооперативів, що не входили до складу союзів і здійснювали закупівельні операції

самостійно [17, арк. 10]. Це положення було внесене одним із пунктів в резолюцію наради. Згодом, у жовтні, воно було схвалене спеціальною комісією під головуванням С.В. Бородаєвського, якій доручалося у терміновому порядку виробити основні постанови щодо кредитування Державним банком кооперативних установ, й затверджене Радою банку [11, с. 153].

Після складення повноважень 14 грудня 1918 р. С.В. Бородаєвський залишився в Києві, очевидно, сподіваючись на співпрацю з новим урядом. "Нова влада, – як згадував Д.І. Дорошенко, – почала з того, що одним почерком пера [постановою за № 35 від 14 січня 1919 р. – О.Г.] позвільняла з посад усіх урядовців, призначених за Гетьмана. Назад приймали лиш по встановленні благонадійності", яку "посвідчували особливі комітети з-поміж самих урядовців" [15, с. 397]. Вірогідно, С.В. Бородаєвський мав усі підстави сподіватися на підтвердження своєї "благонадійності", зважаючи на те, що його кандидатура ще восени 1918 р. отримала схвалення Українського Національного Союзу на посаду міністра торгівлі і промисловості [16, с. 272]. 14 січня 1919 р., коли була прийнята постанова про звільнення гетьманських урядовців, новий міністр торгівлі і промисловості С.С. Остапенко призначив С.В. Бородаєвського з 1 січня 1919 р. тимчасово виконуючим обов'язки члена Ради міністра торгівлі і промисловості [23, с. 2]. А за чотири дні, 18 січня, йому доручили загальне керівництво Департаментом зовнішньої торгівлі. Однак розгорнути скільки-небудь серйозної діяльності на вказаних посадах він не встиг, оскільки вже у кінці січня виїхав до Одеси у складі урядової делегації для переговорів з представниками держав Антанти.

Завдання місії С.В. Бородаєвського в Одесі полягало у припиненні випуску українських паперових грошей, що з грудня 1918 р. незаконно здійснювався денкінцями в захопленій ними друкарні Є.І. Фесенка Одеського відділу експедиції заготовок державних паперів [20, с. 378]. Звернувшись безпосередньо в друкарню з вимогою видачі кліше та отримавши відмову, 3 лютого С.В. Бородаєвський від імені уряду УНР вручив французькому консулу Е. Енно меморандум, у якому прохав командування союзних військ вжити заходів для припинення незаконного виготовлення українських грошей "елементами, що не визнають українського уряду", та передати Одеський відділ експедиції заготовок державних паперів у розпорядження Міністерства фінансів УНР [28, с. 1]. Жодної реакції з боку представників союзників на меморандум так і не послідувало. Натомість через декілька днів після його подачі С.В. Бородаєвський був заарештований представниками Добровольчої армії [20, с. 383-384]. Під арештом він перебував майже місяць. Звернення членів української місії в Одесі до французького командування з проханням посприяти звільненню українського урядовця певний час залишалися безрезультатними. За іронією долі, свою бездіяльність у справі звільнення С.В. Бородаєвського (колишнього гетьманського заступника) французи мотивували небажанням Директорії звільнити за їх клопотанням міністрів гетьманського уряду С.М. Гербеля, А.К. Ржепецького, В.Є. Рейнбота та інших, що на той час перебували під арештом у Вінниці [20, с. 384]. Лише у результаті переговорів голови уряду Директорії С.С. Остапенка та генерала д'Ансельма 2 березня 1919 р. С.В. Бородаєвського було звільнено [25, с. 2].

Зважаючи на фатальні невдачі армії УНР, постійні евакуації державного апарату, його скорочення до мінімуму, фактичний параліч влади, С.В. Бородаєвський після звільнення, очевидно, залишився в Одесі й перебував тут до від'їзду за кордон у грудні 1919 р. Наявний

комплекс архівних та опублікованих матеріалів містить уривчасті, фрагментарні відомості про "одеський" період життя і діяльності вченого. Відомо, що він деякий час викладав історію кооперації в Західній Європі у місцевому Політехнічному інституті [1, арк. 1]. Не полишав діячі і кооперативної справи. Влітку 1919 р. він організував в Одесі Всеукраїнський союз виробничих кооперативів "Трудсоюз", який і очолював до від'їзду в еміграцію [8, с. 250-251].

Отже, кардинальні зміни державного, суспільно-політичного, економічного ладу Російської імперії, зумовлені Лютневою революцією та більшовицьким переворотом, викликали значні зміни і в житті С.В. Бородаєвського – перш за все, переїзд на Україну, що на початку 1918 р. проголосила свою незалежність. Так званий "український" період життєдіяльності вченого (1918-1919 рр.) характеризується не просто перебуванням на рідних теренах (Одеса-Київ-Одеса), а й активною участю в розбудові української державності та українського кооперативного руху. Сповідуючи демократичні принципи в національному, політичному, соціальному питаннях, діяч все ж вважав за можливе співпрацювати в уряді Гетьманату П.П. Скоропадського. На посаді заступника міністра торгівлі і промисловості Української Держави С.В. Бородаєвський дбав про захист зовнішньоекономічних інтересів України й налагодження перспективних економічних зв'язків із державними новоутвореннями, що постали на теренах колишньої Російської імперії (наприклад, Фінляндією, Грузією). Однак швидке падіння Гетьманату не дозволило реалізувати останні у повній мірі. Ще коротшою і навіть драматичною була співпраця С.В. Бородаєвського в державних структурах Директорії – виконання важливого урядового доручення в Одесі завершилося для нього місячним ув'язненням. У буремні 1918-1919 рр. діяч не полишав опікуватися й кооперативними справами та знітився створення при Міністерстві торгівлі і промисловості Української Держави Кооперативної ради для регулювання співпраці між органами державної адміністрації та кооперативними організаціями (1918 р.) і Всеукраїнського союзу виробничих кооперативів "Трудсоюз" в Одесі (1919 р.). Загалом, адміністративна, дипломатична, кооперативна діяльність С.В. Бородаєвського в Україні у 1918-1919 рр. засвідчила його глибокі, українські за змістом, національні переконання та щире прагнення працювати на користь незалежної української держави.

1. Автобіографія С.В. Бородаєвського. – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. І, од. зб. 26729, арк. 1-1 зв. 2. Аліман М. Сергій Бородаєвський (1870-1942) // Вісник Полтавської кооперативної ліги. – 2000. – № 8. – С. 2-4. 3. Андерсон О.Н. Внешняя торговля Украины в 1918 году. – К., 1919. 4. Бородаєвський / В.І. Марочко // Енциклопедія історії України. – Т. 1. – К., 2003. 5. Бородаєвський / В.М. Власенко // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 3. – К., 2004. 6. Бородаєвський Сергій / І. В[итанович] // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Т. 1. – Репринтне видання. – К., 1993. 7. Бородаєвський Сергій Васильович: Короткий біобібліографічний покажчик / Уклад.: В.М. Власенко, О.В. Глушан. – Суми, 2010. 8. Вітанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. 9. Власенко В.М., Власенко В.В. Корифей кооперативної справи (До 135-річчя від дня народження С.В. Бородаєвського) // Сумський історико-архівний журнал. – 2005. – Вип. І. – С. 11-22. 10. Власенко В.М., Глушан О.В. Робота С.В. Бородаєвського в Українській Господарській Академії (штрихи до науково-педагогічної біографії) // Сумський історико-архівний журнал. – 2010. – № X-XI. – С. 114-134. 11. Гай-Нижник П.П. Організація та структура Українського державного банку у 1918 році // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 147-154. 12. Глушан О.В. "Історія кооперації" С.В. Бородаєвського як пам'ятка української кооперативної думки // Український селянин. – 2010. – Вип. 12. – С. 206-208. 13. Глушан О.В. С.В. Бородаєвський: документи до біографії // Пам'ятки: археографічний щорічник. – 2009. – Т. 10. – С. 124-137. 14. Гуммерус Г. Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві; пер. з фін., коментарі та передмова Й. Ремі, В. Пилипенка. – К., 2004. 15. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки) / Приміт. К. Галушко, К. Лобанова. – К., 2007. 16. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917-1923 : У 2 т. – К., 2002. – Т. 2. 17. Журнал кооперативного

совещания, состоявшегося 11 сентября 1918 года при Министерстве земледелия. – Центральный державный архив вищих органов власти та управління України (ЦДАВО України), ф. 1061, оп. 1, спр. 380, арк. 1-17. 18. Журнал Совета Министров 6 сентября 1918 г. – ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, арк. 236-238 зв. 19. Журнали засідань Малої Ради міністрів Української Держави. – ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 12, арк. 1-146. 20. Марголин А. Украина и политика Антанты // Революция на Украине по мемуарам белых / Сост. С.А. Алексеев. – М.-Л., 1930. 21. Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917-1921 років: на теренах постімперської Росії. – К., 2002. 22. Миронович Д. Проф. Сергій Бородаєвський // Краківські вісті. – 1942. – 14 лютого. 23. Наказ народного міністра торгу і промисловості від 14 січня 1919 ч. 24 // Бюлетень Міністерства торгу і промисловості Української Народної Республіки. – 1919. – 21 січня. 24. Накази Колегії Верховних Правителів Держави // Державний вістник. – 1918. – 1 жовтня. 25. Освобождение Бородаевского // Одесская почта. – 1919. – 2 марта (17 февраля). 26. Протокол еконо-

мічного договору між Українською Державою з одної, а Німеччиною і Австро-Угорщиною з другої сторони на господарський 1918/1919 рік. – ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 43, арк. 2-56. 27. Проф. Сергій Бородаєвський // Наступ. – 1942. – 22 лютого. 28. Судьба украинских денег // Одесский листок. – 1919. – 5 февраля (23 января). 29. Телицин В.Л. Бородаевский Сергей Васильевич [Электронный ресурс] // Библиотека-фонд "Русское Зарубежье" : [веб-сайт]. – Режим доступа: http://old.bfz.ru/cgi-bin/load.cgi?p=news/proektu_nayk_otdel/ekonomistu_rus_zar_telizn/personalii.htm. – Назва з екрану. 30. Товарообмін // Нова Рада. – 1918. – 1 жовтня (18 вересня). 31. Ухвалений Радою Міністрів Закон про встановлення нових тимчасових штатів місцевих пробірних установ // Державний вістник. – 1918. – 31 жовтня. 32. Ухвалений Радою Міністрів Закон про зміну діючих Законів про міри й вагу і встановлення нових тимчасових штатів місцевих Повірочних Палаток // Державний вістник. – 1918. – 29 жовтня.

Надійшла до редколегії 17.03.11

Т. Горбань, д-р політ. наук, доц.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На основі порівняльних характеристик та системного аналізу фактів показані стратегічні прорахунки провідників української національної ідеї у зовнішньополітичних орієнтаціях в роки Першої світової війни та їх наслідки для українського визвольного руху.

Based on comparative characteristics and system analysis of the facts, the article deals with the strategic miscalculations of the leaders of Ukrainian national idea in foreign policy's orientations in the years of World War I and its consequences for the Ukrainian liberation movement.

Завершення Першої світової війни спричинило докорінні зміни на політичній карті світу, особливо в Європі. Розпалися чотири континентальні імперії – Російська, Австро-Угорська, Німецька (Другий рейх), Оттоманська. Народи, які проживали на їх теренах, утворили – на обширі від Фінляндії до Балканського півострова – власні держави. Українська державність стала серед них лише коротким епізодом: шанс, який давала історія і яким скористалися інші народи, українцями не був використаний. Йдеться, передусім, про реальну можливість, в умовах послаблення імперій, використати право народу на утворення власної держави. І хоча історія, як відомо, не визнає умовного способу, ретроспективний аналіз об'єктивних факторів, а ще більшою мірою – суб'єктивних діянь і прорахунків політичних лідерів українського народу, дають підстави стверджувати, що Україна, яка була буквально приречена зробити доленосний вибір – досягти державно-політичної емансипації, такою можливістю не скористалася.

Протягом століть визвольна боротьба українців пов'язувалася з пошуком союзників, отже, з пристосуванням під чужі інтереси і геополітичні сценарії. Первородним політичним гріхом української провідної верстви, наголошував В.Липинський, була її традиція "кликати на Українську Землю чужоземні влади". Тоді як, на його переконання, "державну незалежність може мати тільки така нація, якої провідна верства настільки хоче своєї власної влади, що вона супроти чужоземного напору вся, без різниці переконань, солідарна" [15, с. 438, 439]. Свої висновки він вмотивовував, передусім, подіями часів Руїни, коли у боротьбі за Україну "силами мірялися Москва і Польща".

Не став винятком й період Першої світової війни. Симпатії, а відповідно – й антипатії української "провідної верстви" стосовно воюючих сторін на першому етапі війни проявилися досить виразно. Твердження, що "з вибухом війни перед українством постало болюче питання: на кого орієнтуватись" [1, с.19], вважаємо непереконливим. По-перше, ідея використати воєнний конфлікт, очевидність якого не викликала сумніву, в інтересах національного самовизначення, в політичній думці Галичини визрівала заздалегідь. По-друге, ще за два роки до початку війни з'їзд представників західно-українських політичних партій визначився однозначно:

на випадок "оружного конфлікту" між Австро-Угорщиною і Росією "ціла українська спільність однозгідно і рішучо стане на стороні Австро-Угорщини, проти Російської імперії, як найбільшого ворога України... Побіда австро-угорської монархії буде нашою побідкою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше виб'є година визволення України" [16, с. 377]. З такою позицією галицьких націонал-демократів солідаризувалася і українська політична еміграція з Надднірянщини, принаймні та її частина, яка у перші дні війни проголосить у Львові створення Союзу визволення України (СВУ). Отже, як для тих, так і для інших питання "з ким і проти кого" було вирішене апіорі.

До речі, безоглядна орієнтація галицьких партій на Австро-Угорщину докорінно розходилася з позицією М.Драгоманова, який доклав немало сил для їх ідейного оформлення. На його переконання, створення соборної української держави внаслідок перемоги однієї з імперій було маломожливе, та й "не корисне для русинів-українців політично". Особливо "неможливо й некорисно, аби Австрія відірвала Україну від Росії, бо майже всі інтереси в'яжуть українців з Росією кріпко, тим часом як для мас українського народу в Росії Австрія зовсім несимпатична, особливо при явнім союзі її з поляками, прихильниками історичної Польщі" [11, с.215]. Перебуваючи в останні роки свого життя у середовищі галицької інтелігенції, М.Драгоманов безпосередньо спостерігав її проавстрійські настрої, тож висловлене ним міркування правомірно розглядати як свого роду застереження щодо відповідних тенденцій. Застереження, яке було проігнороване тими силами в українському визвольному русі, котрим воно фактично адресувалося.

Децю іншу позицію щодо "пошуку союзників" мав ідейний лідер українського консерватизму В. Липинський. Застерегаючи від безоглядної орієнтації на Австрію, він у той же час не виключав можливості використання австрофільства лише як тактики, а "цілком буде повне і цілковите визволення України по той і по сей бік Збруча" [14, с. 273]. Загалом же, на його переконання, українська нація мала право на вільне і незалежне політичне життя на власній території, дотримуючись повного нейтралітету щодо Росії чи Австрії [18, с. 17].

Орієнтація галичан, як і СВУ, на Австро-Угорщину, яка все більше схилилася до підтримки поляків у їх до-